

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 28.02.24

Om leksikonet: https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/om_leksikonet.pdf

Forsvarsskrift

(_sjanger) Engelsk “apology”. På norsk også kalt “apologi”. En tekst som forsvarer en mening/påstand, eller en persons oppførsel eller tro (personlig overbevisning, religion, ideologi) samtidig som den klargjør og utdyper det som menes eller påstås.

James D. Fernandez har påpekt at “autobiographies often feign indifference to the verdict” fra fellesskapet. Den som skriver et forsvarsskrift, later derimot ikke som om motstandernes meninger er likegyldige for en selv (gjengitt etter Öhman 2001 s. 212). Teksten inneholder vanligvis ikke bare selvforsvar, men også anklager mot dem en forsvarer seg mot.

“An apology is a gesture through which an individual splits himself into two parts, the part that is guilty of an offense and the part that dissociates itself from the delict and affirms a belief in the offended rule.” (Erving Goffman i Lemert og Branaman 1997 s. 122)

Den greske filosofen Hegesias ble kalt Pisathanate (“den som skyver inn i døden”) og skal ha framført en så overbevisende apologi for å begå selvmord at hans disipler fulgte oppfordringen (Moron 1975 s. 8).

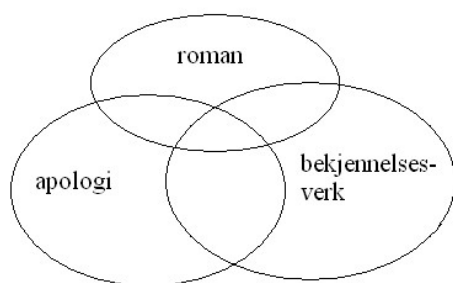
Den franske 1600-tallsfilosofen og vitenskapsmannen Blaise Pascals verk *Tanker* skulle etter planen publiseres med tittelen *Forsvar for kristendommen*.

Den franske filosofen og forfatteren Charles Montesquieu drøftet i boka *Lovens ånd* (1748) politiske systemer og analyserte lovverk. Han presenterte også det såkalte maktfordelingsprinsippet. Boka ble sensurert i blant annet Østerrike, fordi myndighetene fryktet fransk opplysningslitteratur (Plachta 2006 s. 77). I 1550 ga Montesquieu ut et forsvarsskrift for sin egen bok.

Den franske forfatteren og filosofen Jean-Jacques Rousseau skrev “rettferdig-gjørings-skriftet” *Rousseau dømmer om Jean-Jacques* (Safranski 1999 s. 171). Det ble publisert posthumt i 1782, og er en dialog utformet som en slags rettssak.

Forfatteren fører rettssak mot seg selv – som anklager og anklaget, vitne og dommer.

Apologier er i prinsippet sakprosa, men det finnes romaner som har tydelig preg av apologier, f.eks. August Strindbergs *En dåres försvarstal* (1893; en tysk oversettelse kom ut før den svenske utgaven) og Karl Gustav Ossiannilssons *Barbarskogen* (1908). Strindbergs bok er en ekteskapsroman, mens Ossiannilssons roman fungerer som forfatterens forsvar for at hoppet av fram den organiserte arbeiderbevegelsen. Vi kan operere med en modell som denne for å vise hvordan apologier kan overlapse med andre sjangrer:

Men ofte er det ingen overlapping mellom de tre sjangrene (som det også går fram av figuren).

Eksempler på forsvarsskrift:

Platon: *Sokrates' forsvartale* (300-tallet f.Kr.)

Xenofon: *Sokrates' forsvartale til juryen* (300-tallet f.Kr.)

Isokrates: *Antidosis* (300-tallet f.Kr.) – en gresk talelæres forsvarsskrift, der han dikter opp en rettsaks-situasjon for å framføre sitt forsvar; Isokates er oppfinneren av den oppdiktede apologi (Öhman 2001 s. 17)

Michel de Montaigne: *Forsvarstale for Raymond Sebond* (1580; inngår i essaysamling) – forsvar for en spansk munks bok om naturlig teologi

Henri Estienne: *Forsvar for Herodot* (1566) – verket inneholder i tillegg til forsvar for den greske historikeren mange anklager mot den katolske kirken (Souiller 1988 s. 255-256).

Blaise Pascal: *Forsvar for den kristne religion* (1650-tallet)

Anatole France: "Apologi for plagiatering" (publisert i fjerde del av verket *Det litterære liv*, 1924)

I Platons *Sokrates' forsvarstale* “forteller Sokrates hvordan innbyggerne i Athen i flere år har snakket nedsettende om ham som en “kloking”, dvs. sofist. Han er blitt beskyldt for å studere det som er “på himmelen og under jorden” og for gjennom retoriske knep å “gjøre den svakere sak sterkere”, ting man pleide å si at sofister drev med. Slike kunnskaper har han ikke, sier Sokrates, og hans fattigdom kan vitne om at han ikke er sofist. Han henvender seg så direkte til sin anklager, Meletos, og spør ham om det er slik at han, Sokrates, er den eneste i Athen som forderver ungdommen, mens alle andre gavner den. Slik mener Meletos at det er. Isåfall, sier Sokrates, burde byen prise seg lykkelig. Han fremholder også at han, dersom han virkelig har skadet ungdommen, ihvertfall ikke har gjort det med vilje. Ingen vil vel tro at Sokrates er så dum at han ikke forstår at han ved å skade andre også vil skade seg selv. Anklagen om gudløshet avviser han som absurd. Han er blitt beskyldt for å ville sette nye daimoner istedet for de av staten anerkjente guder. Ettersom daimoner enten er guder eller barn av guder, er det umulig å tro på daimoner uten samtidig å tro på deres opphav, gudene. Når Sokrates har plaget Athens innbyggere med spørsmål, har det vært utøvelsen av et guddommelig kall. Han forteller hvordan en av hans ungdomsvenner en gang dro til Delfi for å spørre oraklet om det fantes noen visere mann enn Sokrates. Pytia (oraklet) svarte at det ikke gjorde det. Dette forbauset Sokrates, som begynte å spørre ut Athens innbyggere for å undersøke om han ikke kunne finne én som var visere enn han selv. Slik fant han ut at mange som syntes de selv var vise, var uvitende om sin egen uvitenhet.” (<http://www.intermedia.uio.no/ariadne/idehistorie/idehistoriske-epoker/oldtiden/platon/sokrates-forsvarstale>; lesedato 07.09.11)

Knut Hamsuns selvbiografiske bok *Paa gjengrodde stier* (1949) “er et selvforsvar og et anklageskrift. Deler av boka er en krass og personlig kritikk av den behandlingen Hamsun ble utsatt for da han ble sperret inne bak tre låste dører på et sted for “nervøse og sinnslidende” og underlagt overlege Langfeldt.” (*Dagbladet* 9. juli 2008 s. 47)

Amerikaneren Karl Rove, nær medarbeider av president George W. Bush, “presenterte sitt omfangsrike forsvarsskrift, *Courage and Consequence: My Life as a Conservative in the Fight*. [...] Hans viktigste korstog er å tilbakevise at Bush løy for å få til invasjonen i Irak. Rett nok var det ikke sant at Saddam Hussein hadde masseødeleggelsesvåpen. Der tok etterretningen feil. Men på bakgrunn av de opplysningene en hadde, var det korrekt å gå til krig, hevder Rove. Man kunne ikke ta sjansen på at den irakske diktatoren hadde masseødeleggelsesvåpen. Derfor hverken løy eller forledet presidenten noen. [...] Det mest oppsiktsvekkende i boken, vil mange hevde, er detaljene fra Karl Roves oppvekst. Han forteller åpent om morens selvmord. Han var i slutten av tenårene da han fikk vite at mannen han kalte far ikke var hans far.” (*Aftenposten* 12. mars 2010 s. 16)

Erik Schjenkens bok *Jeg er ingen rasist: Ambulansesjåførens historie* (2009) er et forsøk fra forfatteren å renvaske seg etter at han lot være å kjøre en skadet somalisk mann til sykehuset. “Sjefredaktør Lars Helle i *Dagbladet* har bestemt seg for å anke

dommen i saken mot ambulansesjåfør Erik Schjenken. Avisen ble dømt til å betale 1 million kroner i oppreisning og erstatning for ærekrenkende uttalelser etter Ali Farah-saken. I tillegg ble Dagbladet dømt til å betale Erik Schjenkens sakskostnader med 1 044 578 kroner. [...] Schjenken har uttalt at han er glad for dommen, men at han fortsatt er bitter på alle oppslagene om ham i forbindelse med Ali Farah-saken. - Jeg er blitt fremstilt som en djevel og hengt ut som rasist. Derfor føler jeg fortsatt bitterhet over det som er skjedd, sa Schjenken etter dommen i Oslo tingrett tirsdag.” (*Aftenposten* 3. juni 2011 s. 8)

“Ambulansesjåføren er blitt helten som står opp mot ledelsen ved Ullevål sykehus (som sviktet ham), mediene (som fordømte ham) og politikerne (som utnytter ham til egen fordel). [...] I *Jeg er ingen rasist* leverer Erik Schjenken mange gode og utfyllende argumenter for sin sak, særlig skarp er beskrivelsen av hvordan ledelsen ved Ullevål sykehus snur kappen etter vinden. Men i sitt oppgjørsskrift drøfter ikke forfatteren forskjellen mellom Ullevål-ledelsen, som kynisk ofrer ham i et forsøk på å unngå en uønsket debatt om den institusjonelle diskrimineringen innvandrere og fattige møter i Oslo hver dag” (*Morgenbladet* 6.–12. mars 2009 s. 35).

En bok kan ha det å være forsvarsskrift som en av flere funksjoner. Kai Eides *Høyt spill om Afghanistan* (2010) er et eksempel: “Det lå i kortene at det ikke var noen enkel oppgave diplomaten Kai Eide tok på seg da han i 2008 takket ja til tilbudet om å bli FNs spesialutsending til Afghanistan. [...] Forsvarsskrift. Deler av boken tjener som forsvar for Eides egen rolle. I forbindelse med FNs tilretteleggelse av det afghanske presidentvalget i fjor møtte Eide mye motbør og negativ medieoppmerksomhet. Kritikken gikk blant annet ut på at Eide så gjennom fingrene med omfattende fusk og konstitusjonelle uregelmessigheter som ledet til at Hamid Karzai på nytt ble president.” (*Morgenbladet* 19.–25. november 2010 s. 38)

Gunnar Larsens roman *To mistenkelige personer* (1933) handler om mord på to lensmenn som ble begått i 1926. En av de to som stod bak drapene var en 19-åring, mens den andre begikk selvmord før han ble pågrepet. “Langt på vei er boka en beretning om hvordan en hensynsløs mann trekker en ung, ubesudlet gutt inn i eventyr, underkastelse og endelig tragedie. Da boka kom i 1933, ble den oppfattet som et forsvarsskrift” for den unge mannen som antakelig ikke selv skjøt noen av de to lensmennene (*Dagbladet* 25. januar 2009 s. 18).

“Det er en kjent tanke at det finnes en apologetisk tendens i en del av det som har vært skrevet om Hamsun etter andre verdenskrig. Tore Hamsun og Thorkild Hansen er to av forfatterne som knyttes til denne linjen. Når “apologi” (gresk: *forsvarsskrift*) i denne sammenheng brukes i en negativ betydning, er det med utgangspunkt i europeisk kirkehistorie der apologiene var systematisk, verbalt trosforsvar. Når trykket ble stort utenfra, ble det skrevet apologier som gjendrev beskyldninger og tydeliggjorde trossannheter. [...] Står de virkelig fast i Thorkild Hansen-tradisjonen: Hitler ble sint, altså var Hamsun heltmodig og knapt nok nazist?” (*Klassekampen* 10. januar 2015 s. 36)

“Det finnes en tradisjon blant litteraturforskere, av sine kritikere kalt Hamsun-apologetene, som går på at hans skriftunivers er “ubesmattet”, at det andre har tolket som fascistiske ytringer (“brune pletter”) i verker som “Mysterier” og de tre første skuespillene, undergraves av Hamsuns underfundige stil, ikke minst den selvironiske fortellerposituren. Andre “apologeter” har hevdet at hans skjønnlitterære produksjon er et “udømt” univers, etisk og ideologisk.” (Terje Stemland i *Aftenposten* 19. februar 2002 s. 18)

“Billedkunstner Leonard Rickhard mener Odd Nerdrum straffes dobbelt om han ikke får male i fengsel. [...] Rickhard mener ikke at kunstnere skal behandles annerledes enn andre. De skal betale skatt og ha ryddige forhold til offentligheten. Men det berører ham som kunstner når en skaperkraft som Odd Nerdrum ikke skal få male på heltid de årene han eventuelt må sone. [...] Rickhard satt på hotellet og skrev forsvarsskrift for Nerdrum” (*Agderposten* 20. august 2011 s. 52).

“21. januar 2011 var det slutt: Kjell Arild Pollestad trådte ut av pretestanden i Den katolske kirke. Biskop Bernt Eidsvig hadde “fratatt meg retten til å virke som prest i Norge”. Mest utrolig synes Pollestad det var at også ledelsen i hans egen orden ønsket at han forsvant. “Jeg anså det som uverdigg å kjempe for en stilling i Kirken”, skriver den profilerte katolikken i *Anklaget. Dagbok 2008-2011*. Han omtaler Den katolske kirke i Norge som “en mer og mer ghettopreget minoritetskirke”. Dette er Pollestads forsvarsskrift der han avviser alle anklager om seksuelle krenkelser og overgrep. Pollestad tar et kraftig oppgjør med sine navngitte og anonymiserte motstandere, og takker samtidig sine venner og støttespillere. Han mener seg utsatt for minst to årtiers ondsinnet ryktespredning.” (*Vårt land* 7. september 2011 s. 18)

Amerikaneren Timothy Veigh, den såkalte Oklahoma-bomberen, “drepte også barn, 181 personer, og skrev et forsvarsskrift der han anklaget staten. Hvorfor? Fordi han så på staten som en fremmed makt som skulle frata oss vår frihet.” (*Morgenbladet* 9.–15. september 2011 s. 16)

Kristin Kirkemo Haukeland satt 16 år i fengsel for medvirkning i de såkalte Orderud-drapene, og ga i 2002 ut boka *Fanget og fri*. “Det er et dristig prosjekt Kristin Kirkemo Haukeland har gitt seg inn på. Det å skrive en bok som denne, kan lett bygge opp under bildet av at de som er dømt i saken, er de som får dominere det offentlige rom når Orderud-saken står på dagsorden. Men Kirkemo Haukeland har ikke skrevet en selvmedlidende bok. Og hun har ikke skrevet en bok som overser drapsofrene og deres lidelser. [...] Det Kristin Kirkemo Haukeland har gjort, er å gi sin versjon av Orderud-saken. “Fanget og fri” er et partsinnlegg, ikke en nøytral fremstilling. Selvfølgelig. Dette er et forsvarsskrift.” (<http://www.vg.no/rampelys/bok/musikkanmeldelser/et-forsvars-skrift/a/9731100/>; lesedato 16.02.17)

Nik. Brandal, Øivind Bratberg og Dag Einar Thorsens bok *Sosialdemokratiet: Fortid, nåtid, framtid* (2011) ble i en anmeldelse kalt “på mange måter [...] et forsvarsskrift” (*Aftenposten* 24. august 2011 s. 10).

I 2018 ga politikerne Sylvi Listhaug og Per Sandberg, begge fra Fremskrittspartiet, ut hver sin bok: Listhaug og Lars Akerhaugs *Der andre tier* og Per Sandberg og Bahareh Letnes’ *Fremmede makter har flyttet inn*. “Tårer, private lidelser og en dose kulturkamp er oppskriften når Sylvi Listhaug og Per Sandberg skriver bok. [...] Hva skal til for å skrive politisk litteratur med gjennomslag i 2018? At man må by på seg selv er et opplagt svar om man ser på bøkene som engasjerer politiske kommentatorer. Dessuten: En helt som også er et offer. Et plott der offerhelten møter skurker, hjelpere, utfordringer og motstand. [...] Hensynet til sønnen og savnet etter ham overskygger alt, forteller Sandberg. Så følger en lang og svært krass skildring av guttens mor, deres pågående samværskonflikt og barnefordelingssak. [...] boken er og blir et hastig nedskrevet forsvarsskrift, der sidelange referater av pressemeldinger og nyhetsoppslag, veksler med gjendrivelsler etter fast mønster: Journalistene har gjort feil. Politiske motstandere har gjort feil. Partikamerater har gjort feil. Bloggere har gjort feil. Per Sandberg har ikke begått noen feil. [...] strømmen av anklager (“Jonas Gahr Støre har politisk blod på hendene”) [...] byr på et kaos av følelser, argumenter og utfall [...] Hos Listhaug er det som står på spill, intet mindre enn Norges og den vestlige kulturens overlevelse. Hos Sandberg er det å vinne over ekskona, og å ta igjen overfor dumme journalister.” (*Morgenbladet* 2.–8. november 2018 s. 46-47)

“Enhver essaysamling skrevet av en skjønnlitterær forfatter, utgitt i kjølevannet av en eller flere ordinære utgivelser, må nødvendigvis også leses i sammenheng med disse, enten som en åpenlys programerklæring, et slags forsvarsskrift, eller som en mer generell poetikk hvor forfatterens kunst- og litteratursyn virker tilbake på tidligere utgivelser på en mer tilslørt måte.” (Olav Løkken Reisop i *Dagbladet* 28. oktober 2013 s. 48)

Litteraturliste (for hele leksikonet): <https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/litteraturliste.pdf>

Alle artiklene i leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>